Marc L. Greenberg

Prekmurščina med slovanskimi jeziki

Obstajajo argumenti za pojmovanje prekmurščine kot slovenskega narečja kot tudi za gledanje, da je prekmurščina samostojni jezik. V njej je bilo res izpeljanih veliko inovacij, značilnih za slovenščino, s katero prekmurščini skupna tudi večina osrednjega besedišča in gramatična struktura, in s tega stališča je del širše skupine panonskoslovenskih narečij skupaj s slovenjegoriškim, prleškim in haloškim. Vsem je skupna vrsta značilnosti, po katerih se razlikujejo tako od preostale slovenščine kot tudi od sosednjih hrvaških kajkavskih govorov (za podrobnosti gl. Ramovš 1935: 171–193). V prid pojmovanju prekmurščine kot samostojnega jezika[1] je dejstvo, da se je več stoletij uporabljala v knjižni obliki in v veliki meri, čeprav ne izključno, kot obredni jezik. S stališča jezikovne ekologije prekmurščina nudi vpogled v jezikovni kod, ki so ga ustvarili raznovrstni procesi. Kot velja za celotno južno slovanščino, so se njeni govorci preselili na zahod z osrednjega slovanskega področja v današnjem vzhodnoslovanskem prostoru v drugi polovici prvega tisočletja. Prvotni nosilci prekmurske slovenščine (skupaj z ostalimi panonskimi narečji) so govorili neko vrsto slovanščine, ki se je strukturno že razlikovala od tiste na sosednjih področjih proti zahodu v današnji Sloveniji kot tudi proti jugu na današnjem kajkavsko govorečem Hrvaškem. Njihove natančne pripadnosti ni več mogoče v celoti rekonstruirati, a njihove bližnje sorodnike je mogoče najti v današnji osrednji Rusiji in osrednji Bolgariji. Ko se je jezikovna skupnost vključila med sosednje slovanske govorce, so se jezikovne značilnosti premaknile v smer narečij severno od Save, posebno koroške narečne baze, in so bile del narečnega kontinuuma, ki danes sega do današnje zahodnoslovanske veje, kot se vidi npr. v »južnoslovanskih« potezah osrednjih slovaških narečij (gl. Greenberg 2000: 35–50; Greenberg 2006). Medtem ko je bil s prehodom na neslovanska jezika (nemščino, madžarščino), kontinuum med zahodno in južno slovanščino pretrgan, pa je na prekmursko slovenščino vplival stik z

[1] Tu se poimenovanje »samostojni jezik« nanaša na stopnjo strukturne različnosti in kulturne avtonomnosti, ne na posebni jezik kot nadomestilo za državo. Z izjemo priključitve Prekmurja Madžarski s strani madžarskih oblasti med 2. svetovno vojno, na tem področju ni bilo izrazitejših separatističnih teženj.

nemškimi in madžarskimi narečji, ki se nadaljuje vse do danes, še posebej z madžarščino v prekmurščini, ki se govori na Madžarskem.

Prekmursko narečje se je uporabljalo v liturgične in književne namene vsaj od konca 16. stoletja (izgubljena *Agenda vandalica* iz l. 1587), prva večja publikacija pa je bil *Mali katechizmus* (1715) Franca Temlina. Pismenost na tem področju najbrž sega v pozno 16. stoletje z uvedbo protestantske šole na pobudo Istvána Bánffyja iz Zgornje Lendave (Jesenšek 1998: 121). Delo temeljnega pomena je izdaja dela *Nouvi zákon* Števana Küzmiča iz l. 1771, ki je opisano kot »testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z grcskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni«.

Do prvega poskusa standardizacije jezika v sodobnem pomenu in kompilacije (v bistvu opisne) slovnice je prišlo v izredno napetih političnih razmerah med 2. svetovno vojno in v času, ko je bil projekt slovenskega knjižnega jezika že skoraj zaključen. Ker je madžarski projekt jezikovnega načrtovanja med 2. svetovno propadel, je slovnica – *Prekmurska slovnica* (*Vend nyelvtan*) Avgusta Pavla, ki je bila končana l. 1942, ostala v rokopisu. Kljub temu pa *Vend nyelvtan* (dalje VN) ostaja edinstven in pomemben vir podatkov o slovnični strukturi prekmurskega narečja pa tudi primerjalnega gradiva za širšo slavistiko (Greenberg 1989).

Kratek oris nekaterih posebnosti prekmurščine naj vsaj v obrisih nakaže, v čem je to edinstvena vrsta (južne) slovanščine: Narečje uporablja odraz besede **gъlčěti* kot nezaznamovani izraz za ‘govoriti’, kar osvetljuje eno od najmanj jasnih obdobij slovanske predzgodovine, tj. čas naseljevanja južnih Slovanov na Balkan v in podalpski prostor. Povezuje otoke inovacij v osrednji ruščini in planinskih bolgraskih narečjih s prekmurščino, obenem pa osvetljuje poti prvih naseljencev pri selitvi na Balkan. Glasoslovni in naglasni razvoji osvetljujejo kasnejša obdobja, v katerih se kaže postopna integracija raznovrstnih jezikovnih skupnosti. Nekateri primeri, kot npr. daljšanje *e*-jevskega sedanjika paradigme »c«, kažejo inovacije, izvedene v osrednji slovaščini, koroščini in prekmurščini, ki verjetno sodijo na stopnjo razvoja, v kateri se je slovanski jezikovni kontinuum nadaljeval v Panonsko nižino pred prihodom Madžarov. Kasnejši, a še vedno zgodnji razvoji kažejo, da so v zgodnji fazi koroščina, prekmurščina in kajkavščina tvorile narečni kontinuum z medsebojnim prepletanjem arhaizmov in inovacij, katerih posledica so bili trdno speti glasovni sistemi, odvisno od relativne kronologije valov inovacij. V mnogih pogledih prekmurščina ostaja izven področja inovacij, ki izvirajo v osrednjih slovenskih narečjih, ali pa jih je izvedla kasneje, kar je logična posledica njene oddaljenosti od središča.

Poleg vprašanj, ki so zanimiva z zgodovinsko-primerjalnega stališča, pa je prekmurska slovnica pomembna tudi s tipološkega vidika, saj zahteva ponovno

ovrednotenje inventarja slovničnih tipov v južnoslovanskih jezikih. V primeru izražanja pomenskih razlik z veznikoma *da* : *ka* prekmurščina kaže, da je enostavna delitev na zahodno (slovenščina, BHS), ki leži izven balkanske jezikovne zveze (*Sprachbund*), in vzhodno (makedonščina, bolgarščina) južno slovanščino, ki leži znotraj nje – preveč poenostavljena.

PREKMURŠČINA V SLOVANSKEM KONTEKSTU

Prekmursko narečje se od sosednjih slovenskih in hrvaških narečij ne razlikuje le zato, ker je bilo v drugem tisočletju sociolingvistično usmerjeno stran od teh dveh področij, pač pa vsebuje tudi dokaze, da so narečne razlike v slovanščini obstajale pred veliko selitvijo, tj. pred l. 500 (prim. Andersen 1996: 2). Primer za to je razvrstitev pripone *-ni-* : *-nǫ-* v Leskinovi II. glagolski vrsti: njena izoglosa poteka, kot je pokazal Lenček (1984–85), tako po slovenskem kot po bosansko-hrvaško-srbskem ozemlju, pri čemer rezijanščina in prekmurščina ostajata na področju z *-nǫ-* (gl. *VN* § 276). Andersen (1999) v svoji ponovni analizi tega pojava zavrača tradicionalno razlago, da so bili glagoli z *niti* preoblikovani po modelu IV. glagolske vrste (tipa *nositi*), ampak da so podedovana arhaična oblika (nadaljevanje *-ny-* < **-nū-*) in da so glagoli z *-nǫ-* rezultat vrinjenega *-n-*, iz česar je nastala inovativna pripona **-nūn-* > *-nǫ-*. Arhaizem *ny* je mogoče najti razširjen na omejenih področjih povsod po južni in zahodni veji slovanščine: na večini slovenskega ozemlja in na nekaterih obrobnih področjih BHS, v severozahodnem (katoliškem) narečju Wittichenaua v gornji lužiščini, v češkem delu Gornje Šlezije in v polabščini (50–56). Ko so drugi, morda kasnejši naseljenci razširili inovativno obliko (**-nūn-* > *-nǫ-*), sta obliki sociolingvistično tekmovali v različnih jezikovnih skupnostih. Naselitveni vzorec se ujema z znanimi migracijskimi potmi ob spodnji Donavi in proti severu ob rekah v Gornjo Šlezijo in dolino reke Elbe. Po tem pojmovanju bi morali prvi slovanski naseljenci Prekmurja (in Rezije) izvirati z inovativnega (danes vzhodnoslovanskega) področja, tj. pripadati drugi skupini praslovanskih govorcev kot tisti, ki so poselili osrednjeslovensko ozemlje. Za podrobnejšo razlago gl. Andersen 1999 in tam navedeno literaturo.

Na leksikalni ravnini ima ta predpostavka vzporednico v analizi razvrstitve leksema **gъlčěti* 'govoriti' (VN *gúcsati*, gl. § 281), ki se najde v Prekmurju in okoliških slovenskih panonskih narečjih, a je odsoten v preostali slovenščini, v kajkavščini in BHS ter makedonščini, spet pa se pojavi v narečjih v Bolgariji. Podobno kot v primeru **-nūn-* > *-nǫ-* je bil pomenski razvoj besede **gъlčěti* s pomenom 'govoriti' (iz ide. **g^{h}el-* 'klicati, delati hrup') iz 'delati hrup, brenčati, grmeti' (prim. stč. *hlučěti* 'kričati, delati hrup') inovacija, temelječa na oblikovno-pomenskem ujemanju s protipomenko **mъlčěti* 'biti tiho'. V tem

primeru je isti inovativni pomen mogoče najti v osrednjeruskih narečjih, kar kaže na zvezo med vzhodnoslovanskim področjem (ki je ohranilo inovativno praslovansko narečno značilnost) in skupinami govorcev, ki so se odselile s tega področja in so bile v podstavi prekmurskega in relevantnih bolgarskih narečij (za podrobnosti gl. Schallert in Greenberg 2007).

Mlajša inovacija, a še vedno iz časa pred delitvijo na slovanske veje, kot jih poznamo danes, je ohranitev in razširitev (iz praslovanskega zornega kota) podaljšanja tematskega vokala -*e*- v nepretekliški osnovi glagolov naglasne paradigme »c« (premični naglasni tip), kar se v VN odraža v tipu *neszém*, *predém*, *szedém*. Vir te spremembe je naglasni umik s končnega naglašenega polglasnika, npr. **nesešь́* > **nesésь* 'neseš', ki se je potem po analogiji razširil na druge oblike, npr. **nesemò* > *nesémo* (namesto pričakovanega ***nesèmo*), in ki se najde na obrobnem BHS področju, in sicer v čakavskih govorih, pa tudi osrednji slovaščini (Stang 1957: 118–119; Krajčovič 1974: 95–96; Vermeer 1984: 362–363, 383; Greenberg 1993: 467; Greenberg 2000: 93). Za naš namen je najpomembnejše dejstvo, da je dolžina v tej glagolski vrsti skoraj dosledno odsotna v slovenskih narečjih, z izjemo obrobnih področij, tj. Prekmurja in Ziljske doline na severozahodu. V tem pogledu je leksikalno ujemanje med prekmurščino in ziljščino precejšnje, čeprav se razlikujeta po tem, da ziljščina, ki ima tonemski sistem, ohranja rastoči naglas, npr. *odprém* 'odprem', *pecsé* 'peče', *pijém* 'pijem'; *wəprén* 'odprem', *pəčé* 'peče', *pijén* 'pijem' (gl. VN §§ 266, 273; Grafenauer 1905; Pronk 2009: 102–103).

Prekmurščina v južnoslovanskem kontekstu

Nastala vrsta sprememb kaže na to, da je prekmurščina del prvotne skupine slovanskih narečij »severno od Save«, ki so v kasnejši fazi postala slovenska narečja (koroščina, prekmurščina), in ki so bila povezana s hrvaškimi kajkavskimi govori. Nemogoče je zanesljivo vedeti, če so imeli ti razvoji isti izvor ali pa so jih sprožile strukturne vzporednice, čeprav se zdi skupno izhodišče skoraj neizogibno. Domnevamo, da je bilo to izhodišče narečni areal (skupen omenjenim področjem), kjer se je ohranila ali bila ponovno uvedena zaokroženost psl. **a* [ɒ], ki je bil takrat (v drugi polovici prvega tisočletja) zadnji samoglasniški par psl. **ě* [æ] (Greenberg 1998, 2000: 63 in dalje, 2006). Kot drugod v južni slovanščini sta psl. središčna kratka samoglasnika **ь* [ə] in **ъ* [ɵ] sovpadla v enoten središčni samoglasnik, po sovpadu verjeno z vrednostjo [ə], ki se je kasneje znižal in sovpadel z obstoječimi nizkimi samoglasniki, posebej, če je bil dolg, npr. BHS, SKJ *dan* [ˈdaːn] (< **dьnь*); BHS *san* [ˈsan], vendar SKJ *sen* [ˈsən]. (Podobna težnja je prisotna v osrednji slovaščini, za kar gl. Krajčovič 1974: 185–194; Greenberg 1988.) V koroščini in panonskih

slovenskih narečjih je *ə sovpadel z odrazom za psl. *e, *ę in v kajkavščini (razen na njenem obrobju) z odrazom za psl. *ě (za podrobnosti gl. Vermeer 1983, Greenberg 1988). Skupna pobuda za te sovpade je bilo dejstvo, je bil odraz psl. *a na teh področjih zaokrožen, kar je onemogočilo enačenje (sovpad) polglasnika *ə z njim. Za shematizacijo tega procesa in nadaljnje podrobnosti gl. Greenberg 2000 in 2006.

V južnoslovanskem kontekstu (čeprav so vzporedni razvoji tudi v slovaščini in ukrajinščini) je tudi Ivšićev umik, umik novega cirkumfleksa na predhodni dolgi samoglasnik v besedah tipa *zābâva > zábava, npr. nápota, návada (VN §§ 30, 94) (cf. SKJ napȍta, navâda). Sprememba se pojavlja tudi v nekaterih čakavskih in kajkavskih govorih. V prekmurščini je mogoče opaziti isti vzorec, kjer je prišlo do umika na kratki samoglasnik, npr. kôlena (VN § 165) (prim. SKJ kolȇna), ôtava (§ 94). Vendar stojijo nasproti temu tudi primeri kot bogásztvo (§ 92), poszôda (§ 94). Umiki na krake samoglasnike so analogični, npr. kolèno[2] – kôlena po vzorcu bedrô – bédra (§ 165); besede tipa ôtava morda po vzorcu tipa zábava. Za obširnejšo razpravo in nadaljnje podrobnosti gl. Vermeer 1979; Greenberg 2000: 111–112; Pronk 2007.

Prekmurščina ima kot slovenska narečja na sploh zapleten samoglasniški sistem, ki se je razvil v tesni povezanosti z naglasnim sistemom. Podobno kot na splošno v slovenščini se večina samoglasniških nasprotij pojavlja v naglašenih zlogih, vendar – za razliko od preostale slovenščine in podobno kot v kajkavščini – prekmurski samoglasniki razlikujejo kolikost v naglašenih zlogih, čeprav je ta sistem že tudi nekoliko načet (več o tem gl. spodaj). Naglas se lahko pojavlja v katerem koli zlogu naglašene besede, in sicer en primarni naglas na besedo; v večzložnicah je dolgi (naglašeni) zlog lahko le zadnji zlog v besedi. Kratki naglas na zadnjem zlogu je bil izločen z umikom vseh kratkih končnih naglasov na predhodni zlog, npr. *zvězdȁ > zvèzda, ženȁ > žȅna – sprememba, ki je zelo razširjena, vendar ne vsesplošna v zahodni južni slovanščini (gl. Greenberg 2003). Prekmurščina pa leži tudi izven področja s podaljšavo nekončnih kratkih samoglasnikov, kar je značilno za osrednjo slovenščino, tako da so kolikostna nasprotja pod naglasom mogoča v katerem koli zlogu večzložnih besed razen v zadnjem, npr. psl. *bràtra (akuz.) > SKJ bráta, prekm. brȁta. Na to spremembo se je tradicionalno gledalo kot na ponovno podaljšanje nekončnega kratkega rastočega samoglasnika (gl. Greenberg 2000: 128–130 in tam navedeno literaturo), čeprav sem kasneje spremenil svoje prvotno pojmovanje, tako da zdaj na spremembo gledam kot na rezultat različnih glotalnih stanj, podedovanih od prvotnega indoevropskega laringala:

[2] Naglas je tu dodan uredniško, čeprav prim. Beltinci kolèno (Novak 1996: pod iztočnico).

prekmurščina (kot tudi BHS in nekatera slovenska narečja) pripada arealu, kjer se je glasilčni zapornik v končnem zlogu prefonologiziral v kratek naglašeni zlog in dolgi rastoči naglašeni zlogi v osrednjih slovenskih narečjih (gorenjskem in dolenjskem) so posledica razkroja glasilčnega zapornika v glotalizacijo (hripav glas) dotičnega zloga (gl. Greenberg 2007). Na različne odraze zgodovinsko dolgih zlogov pod »akutiranim« naglasom v koroških narečjih (npr. Kneža/Grafenbach *ßʀeáza* 'breza' < **brĕ̏za* ≠ *ɣníəzðə* 'gnezdo' < **gnĕzdȍ*) je torej mogoče gledati kot na »pozno podaljšavo« v skladu z ustaljenim pojmovanjem, čeprav to ne preprečuje možnosti, da je koroščina nekoč s panonskimi narečji delila fazo z glasilčnim zapornikom, kar bi bilo v skladu s pojmovanjem, da so koroška in panonska narečja v času zgodnje notranje delitve slovenščine tvorila skupno narečno področje »severno od Save« (za podrobnosti gl. Greenberg 2000; Greenberg 2006).

NOTRANJA DELITEV PREKMURŠČINE

V predstavitvi, ki sledi, notranja delitev temelji predvsem na rezultatih iz Greenberg 1993, ki je skrčena in izčiščena oblika monografije Greenberg 1990. Namen naslednjega kratkega orisa je izpostaviti glavne značilnosti prekmurskih govorov in njihovo razmerje do govorov, ki so v osnovi Pavlove slovnice. Bralec naj si nadaljnje podrobnosti o narečni strukturi ogleda v zgoraj omenjenih in drugih citiranih delih.

Leksikalna in slovnična struktura prekmurskega narečja je razmeroma enotna, zaradi česar ga dialektologi pojmujejo kot enotno narečje znotraj panonske narečne baze (Ramovš 1935: 170–173; Rigler 1963 [2001]: 45; Logar 1993; 142–144; gl. tudi Greenberg 2000: 179–182 in tam navedena literatura, posebej, kar zadeva razvoj samoglasniškega sistema). Notranja diferenciacija ni velika (v smislu, da bi ovirala medsebojno sporazumevanje), čeprav področje deli nekaj razmeroma trdno začrtanih izoglos. Delitev na osnovi teh izoglos, ki je opredeljena v Greenberg 1993, so doslej sprejeli tudi drugi (npr. Zorko 1998; Koletnik 2008: 14). Ta delitev se ujema z lokalnimi poimenovanji, ki temeljijo na geografski delitvi področja: (1) gorički govor v hribovitem severnem delu ob Rabi in Ledavi; (2) ravenski v sredini in na zahodu; (3) dolinski govor vzdolž Mure in dolnje Ledave. Razlike med njimi je mogoče označiti s tremi glasoslovnimi inovacijami:

– Jačanje *j* > *ɟ* (zvenečega palatalnega zapornika) pred naglašenim samoglasnikom ali za zvenečim soglasnikom (goričko, ravensko), npr.: *dojiti* > *dogjiti* > *dogiti* 'molsti (žival)' (SKJ *dojiti*); *vlaszjé* > *vlasztjé* > *vlaszké* 'lasje' (gl. *VN* § 46, 61).

– Zaokroženost odraza za psl. **a* preneha biti razlikovalna. V goričkem in ravenskem govoru je nezaokrožen dolgi odraz, npr. *gláva* ‘head’ [gˈlaːvɒ]; v dolinskem je nezaokrožen kratki odraz, npr. [gˈlɒːva] (gl. *VN* § 13).
– Postopna slabitev odraza končnega psl. **-l* > *-u̯* > *-o̯*. V goričkem in ravenskem govoru je prišlo do inovacije, npr. *neszo* ‘nesel’ [ˈnɛso] ali [ˈnɛsɛo̯], *teoci* ‘teleta’ [ˈtɛo̯ci] (gl. *VN* § 11, 120).

Glede na povedano je govore mogoče shematizirati takole (Greenberg 1993: 466):

	goričko	ravensko	dolinsko
j > *ɟ*	+	+	–
ɒː > *aː*	+	+	–
u̯ > *o̯*	+	±	–

S te perspektive je usmerjenost inovacij zelo očitna, saj se zdi, da se širijo z obrobja v notranjost namesto pričakovane smeri od središča proti obrobju. To je zato, ker sta vsaj prvi dve inovaciji motivirani z jezikovnim stikom z madžarščino. Jačanje *j* > *ɟ* za soglasnikom se pojavlja v jugozahodnih podonavskih madžarskih narečjih, ki se govorijo ob rekah Rabi, Zali in Veliki Krki, npr. madž. nar. *zsebgye* [ˈʒebɟe] ‘žep’ (knj. madž. *zsebe*), *sargyu* ‘otava’ (knj. *sarjú*), *gyön* ‘gre’ (knj. *jön*), *gyaptyu* [ˈɟapcu] ‘volna’ (knj. *gyapjú*) (Végh 1959: karte 56, 71, 74; Benkő in Imre 1972: 308, 315: Greenberg 2000: 163). Podoben pojav se najde tudi v čakavskih govorih na Gradiščanskem, ki so tudi v stiku z madžarščino (Ivić 1961–62: 118; Neweklowsky 1978: 41–42, 184–185). Narečna zaokroženost odraza za psl. **a*, s katero so bili vzpostavljeni pogoji, da v severovzhodnih slovenskih narečjih in kajkavščini ta odraz ni sovpadel z odrazi za psl. **ь/ъ*, kar na splošno velja za zahodno južno slovanščino – je bila lahko posledica stika z madžarščino. Vzorec prekmurskega samoglasniškega sistema, v katerem sta gorički in ravenski govor razokrožila samo dolgi samoglasnik, je vzporeden s splošnim madžarskim strukturnim vzorcem, npr. madž. *madár* ‘ptič’ [ˈmɒdaːr], kar se ujema tudi s sosednjim zahodnim podonavskim narečjem (Végh 1959: maps 208, 209). Ta sprememba pa je tudi del širše težnje tako v madžarskih kot v slovenskih panonskih narečjih po razlikovanju podedovanih kolikostnih razlik s kakovostjo, k čemur se bomo vrnili v nadaljevanju. Nekoliko bolj nejasni so vzroki oslabitve *-l* > *-u̯* > *-o̯*, ki je v skladu s splošno težnjo v slovenskih narečjih (see Greenberg 2000: 155–157), a se pojavlja narečno tudi v madžarščini, a spet na področju, ki se stika s prekmurščino, in z drugačnimi rezultati, npr. madž. nar. *ko̯udis/ku̯odis* ‘berač’ (knj. *koldus*), *szántufüö̯d* ‘polje za obdelavo’ (knj. *szántóföld*) (Végh 1959: karti 19, 37; Penavin 1966: karta 14). Ta glasovna sprememba, ki v

madžarščini datira iz 15. stoletja, je omejena na predsoglasniški položaj znotraj besede in se ne pojavlja na koncu besede (Benkő in Imre 1972: 304). Ivić je opazil podobnost sekundarne oslabitve v prekmurščini (-*u̯* > -*o̯*) s štokavskim razvojem (1958: 30, 45), čeprav je jasno, da je to strukturno pogojena vzporednost in ne inovacija istega izvora.

Končno naj omenimo še enega od novejših razvojev v prekmurskem glasoslovju, in sicer izgubo kolikostnega nasprotja pri naglašenih samoglasnikih – vrsto inovacij, ki so bile posledica nizke funkcijske obremenitve kolikosti v prekmurskem samoglasniškem sistemu. V teh razvojih je bila dvoumnost, ki je nastala zaradi odvečnega zaznamovanja naglašenih samoglasnikov tako s kolikostjo kot s kakovostjo, razrešena v prid razločevalne kolikosti. Položaj lahko ponazorimo, če primerjamo sistem Pavlovega narečja, tj. govora Cankove, ki se ujema s sistemom, predstavljenim v VN, z inovativnim sistemom govora Martinja, ki se nahaja približno 25 kilometrov severno od Cankove blizu avstrijsko-madžarsko-slovenske meje. V sistemu Martinja dolgi naglašeni monoftongi in diftongi iz arhaičnega sistema (kot v Cankovi) ohranjajo svojo identiteto, medtem ko so se naglašeni kratki samoglasniki premaknili in v nekaterih primerih postali diftongi (za podrobnosti gl. Greenberg 1993).

psl.	Cankova	Martinje
**vȉdī*	*ˈviːdɪn*	*ˈvɪːdɪm/ˈvə̯idɪm*
**vȉděti*	*ˈvidetɪ*	*ˈviːdɐtɪ*
**mèle-*	*ˈmælæmo*	*ˈmiɛlɐmo*
**člověk̑ъ*	*čˈlovek*	*čˈluovɐk*
**brȁtrъ*	*bˈrɒt*	*bˈroat*
**nesé-*	*neˈsɛː*	*nɐˈsiɛ*

Samoglasniški sistem govora Cankove

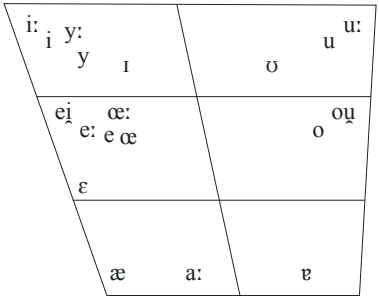

Samoglasniški sistem govora Martinja

ȍe			
ȍa			
	a		
		ĉn̂	
ĵɜ			
ɔ			
ɔː			
ĵə			
		n	nː
ĵe			
ɪ			
ɪː			
n̂ːkɪ			

Zaključek

Kot smo videli v gornjem prikazu, je prekmurščina posebna vrsta slovanščine, ki izvira iz heterogenosti v narečni členitvi v času preseljevanja. V najzgodnejšem obdobju je imela najtesnejše zveze s slovanskimi jezikovnimi skupnostmi v osrednji Rusiji in osrednji Bolgariji. Narečje se je postopno vključilo v panonski govorni prostor, pri čemer je imelo skupne lastnosti z narečji današnje slovaščine in nedvomno tudi z jezikovno skupnostjo vmes, ki danes ni več slovanska. Obenem se je povezalo s kajkavščino na jugu in vzhodu, čeprav z njo nima skupnih inovativnih, ampak le arhaične poteze. S slovenščino ima prekmurščina skupne inovacije, vendar leži na obrobju slovenskih razvojev in nekatere od njih je izpeljala v manjšem obsegu, kar je za obrobno narečje pričakovano.

Krajšave

BHS = bosansko, hrvaško, srbsko; ide. = indoevropsko; madž. = madžarsko; stč. = staročeško; prekm. = prekmursko; psl. = praslovansko; SKJ = slovenski knjižni jezik, *VN* = *Vend nyelvtan*

Literatura

Henning ANDERSEN, 1996: *Reconstructing Prehistorical Dialects. Initial Vowels in Slavic and Baltic* (= *Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 91). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

– –, 1999: The Western South Slavic Contrast Sn. *sah-ni-ti* || SC *sah-nu-ti*. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies*, 47–62. [Stalna povezava: http://hdl.handle.net/1808/857]

Loránd BENKŐ, Imre SAMU, 1972: *The Hungarian Language*. Hag, Pariz: Mouton.

Marc L. GREENBERG, 1988: On the Vocalization of Jers in Slovak. *Die Welt der Slaven* 33, 43–62.

– –, 1990: *A Historical Analysis of the Phonology and Accentuation of the Prekmurje Dialect of Slovene*. PhD dissertation, UCLA. Ann Arbor: UMI.

– –, 1992: Circumflex Advancement in Prekmurje and Beyond. *Slovene Studies* 14/1, 69–91. [Stalna povezava: http://hdl.handle.net/1808/5605]

– –, 1993: Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja. *Slavistična revija* 41/4, 465–487. [Stalna povezava: http://hdl.handle.net/1808/7784]

– –, 1998: Vatroslav Oblak and Early Innovations in the South Slavic Vocalic Systems. *Vatroslav Oblak. Mednarodni simpozij Obdobja, Ljubljana, 12. in 13. december 1996*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 101–110.

– –, 2000: *A Historical Phonology of the Slovene Language* (= *Historical Phonology of the Slavic Languages*, Bd. 13). Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter.

– –, 2003: Word Prosody in Slovene from a Typological Perspective. *Sprachtypologie und Universalienforschung 56/3. Focus on: Slovenian from a typological perspective. On the occasion of* the *International Congress of Slavicists in Ljubljana*, 15–21 August 2003, ur. Janez Orešnik & Donald F. Reindl. Berlin: Akademie Verlag. 234–251. [Stalna povezava: http://hdl.handle.net/1808/5245]

– –, 2005: Dialect Variation along the Mura. *Croatica et Slavica Iadertina* 1, 107–124. [Stalni povazavi: http://hdl.handle.net/1808/5611 in http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=26311]

– –, 2006: The Slovene Sound System Through Time. *Slovensko jezikoslovje danes / Slovenian Linguistics Today. Posebna številka Slavistične revije* 54, 535–543. [Stalna povezava: http://hdl.handle.net/1808/5613]

– –, 2007: Phonetic Evidence for the Development of the 'Acute' Tone in Slavic. Ur. Mate Kapović in Ranko Matasović. *Tones and Theories: Proceedings from the International Workshop on Balto-Slavic Accentuation*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 95–108.

– –, 2009: Prekmurje Grammar as a Source of Slavic Comparative Material. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 7, 29–44. [Stalna povezava: http://hdl.handle.net/1808/5268]

– –, 2010: Nova opisna slovnica ziljščine. *Slavistična revija* 58/4, 489–494. [Stalna povezava: http://hdl.handle.net/1808/6889]

Pavle IVIĆ, 1958: *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung*, Bd. 1: *Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*. Hag: Mouton.

– –, 1961–62: Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* IV–V, 117–129.

Marko JESENŠEK, 1998: Jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju. *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Budimpešta: Košičev sklad. 121–138.

– –, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Krakov: Universitas.

Michaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Rudolf KRAJČOVIČ, 1974: *Slovenčina a slovanské jazyki* I. *Praslovanská genéza slovenčiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické naladatel'stvo.

Rado LENČEK, 1984–1985: Is there a *ni* : *ne* Isogloss in the South Slavic Speech Area? *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* (*Nova serija*), 271–228, 395–403.

Tine LOGAR, 1993. *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Gerhard NEWEKLOWSKY, 1978: *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete* (= *Österreichische Akademie der Wissenschaften*, *Philosophisch-historische Klasse*. *Schriften der Balkankommission*, *Linguistische Abteilung* 25). Dunaj: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Franc NOVAK, 1996: *Slovar beltinškega prekmurskega govora* (2. izdaja; zbral in uredil Vilko Novak). Murska Sobota: Pomurska založba.

Olga PENAVIN, 1966: *A Jugoszlávai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza* (= *A magyar nyevltudományi társaság kiadványai* 116). Budimpešta: A magyar nyeltudományi társaság.

Avgust PAVEL (Ágoston PÁVEL), 1909: *A vashidegkúti nyelvjárás hangtana*. Budimpešta: A Magyar Tudományos Akadémia.

– –, 1917: Vend szöveggyüjtemény s az eddigi gyüjtések története. *Nyelvtudomány* 6/3, 161–187.

– –, 1918: Vend szöveggyüjtemény s az eddigi gyüjtések története (folytatás és vége). *Nyelvtudomány* 6/4, 263–282.

Tijmen PRONK, 2007: The Retraction of the Neocircumflex in the Carinthian Dialects of Slovene (on Ivšić's Retraction). Ur. Mate Kapović in Ranko Matasović. *Tones and Theories*: *Proceedings from the International Workshop on Balto-Slavic Accentuation*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 171–183.

– –, 2009: *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtail*, *Austria* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 36). Amsterdam, New York: Rodopi.

– –, 2011: Narečje Ziljske doline in splošnoslovenski pomik cirkumfleksa. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 8, 5–17 [Stalna povezava: http://hdl.handle.net/1808/7535]

Fran RAMOVŠ, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika* VII. *Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Jakob RIGLER, 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14/1–4: 25–78. [Reprinted in Rigler 2001]

– –, 2001: *Zbrani spisi* 1. *Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Joseph SCHALLERT, Marc L. GREENBERG, 2007: The Prehistory and Areal Distribution of Slavic **gъlčěti* 'Speak'. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 6, 9–76. [Stalna povezava: http://hdl.handle.net/1808/4398]

Christian S. STANG, 1957: *Slavonic Accentuation*. Oslo: Norske Videnskaps-Akademi.

József VÉGH, 1959. *Őrségi es hetési nyelvatlasz*. Budimpešta: Akademiai Kiadó.

Willem R. VERMEER, 1979: Innovations in the Kajkavian Dialect of Bednja. *Dutch Contributions to the Eighth International Congress of Slavists*: 347–381. Amsterdam: Rodopi.

– –, 1982: Raising of *ě and Loss of the Nasal Feature in Slovene. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XXV/1, 97–120.

– –, 1983: The Rise and Fall of the Kajkavian Vowel System. *Studies in Slavic and General Linguistics* 3, 439–477.

– –, 1984: On Clarifying Some Points of Slavonic Accentology: the Quantity of the Thematic Vowel in the Present Tense and Related Issues. *Folia Linguistica Historica* V/2, 331–395.

Zinka ZORKO, 1998: Narečne prvine v Ivanocyjevem Kalendarju Najszvetejsega szrca Jezusovega (1904–1906). *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Budimpešta: Košičev sklad. 39–59

ZORA ◦ 100

Podpisani s spoštovanjem vlagam svojo Prekmursko slovnico, ki sem jo pripravil za prekmurske šole, in sicer s prošnjo, da jo odobrite kot učbenik za prekmurske osnovne, srednje, poklicne srednje šole. Madžarsko izobraževalno društvo Slovenske krajine je jeseni 1941 predlagalo, da je treba nujno napisati in izdati prekmursko slovensko slovnico. Društvo me je izbralo za to delo, zato je prav, da mu predložim rokopis in upoštevam morebitne pripombe in nasvete. Prav zaradi tega sem tri izvode rokopisa izročil vodstvu Izpostave prvostopenjske uprave za javno šolstvo, ki bo svoje pripombe na željo tvojega Visočanstva dostavilo Visoko spoštovani Komisiji za šolstvo. Po mojem skromnem mnenju bi uradni recenzenti lahko bili univerzitetni profesor dr. István Kniezsa, univerzitetni profesor dr. László Hadrovics kot poznavalca splošnega slovanskega jezikoslovja ter rektor Dominikanske teološke visoke šole dr. Domonkos Ratnik (XIV. okrožje Szent Domonkos u. 3), titularni glavni direktor kraljevega šolskega okrožja Sándor Mikola, zunaj Budimpešte pa papeški prelat in kanonik dr. Ferenc Rogács (Sombotel), ki je objavil številna dela v prekmurščini. To so Prekmurci in znanstveniki, ki poznajo prekmurski slovenski jezik.

Avgust Pavel
(Pismo Komisiji za učbenike pri Državnem svetu za javno šolstvo v Budimpešti)

Prekmurski slovenski jezik je v moji slovnici prvič normiran in predpisan, zato se zavedam, da ni brez napak. Strokovnjakom se opravičujem zaradi teh neizogibnih začetniških težav in drugih nestrokovnosti.

Avgust Pavel

9 789616 656948
cena: 29 EUR

ZORA ◦ 100

PREKMURSKA SLOVENSKA SLOVNICA / VEND NYELVTAN

AVGUST PAVEL

AVGUST PAVEL

ZORA ◦ 100

Prekmurska slovenska slovnica
Vend nyelvtan

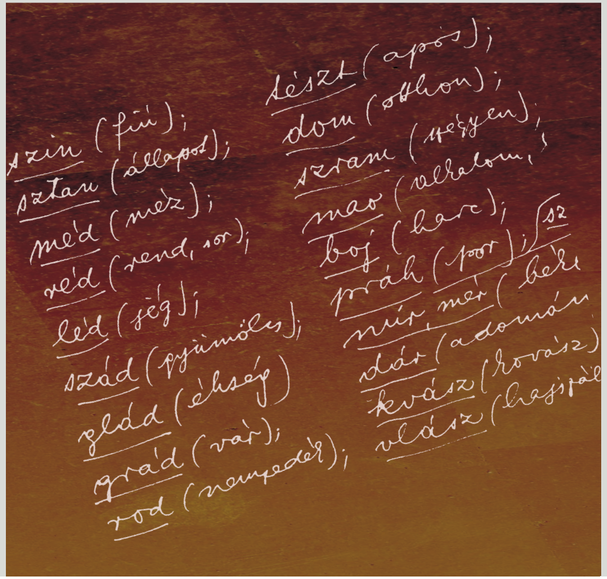

Avgust Pavel, rojen 28. avgusta 1886 (Cankova), umrl 2. januarja 1946 (Sombotel), prvi prekmurski znanstvenik, jezikoslovec, literarni zgodovinar, etnolog, pesnik in pisatelj, neutrudni kulturni posrednik med Madžari in Slovenci, zvesti sin dveh narodov.

ZORA
100

Avgust Pavel

Prekmurska slovenska slovnica
Vend nyelvtan

ZORA
100

Avgust Pavel

Prekmurska slovenska slovnica
Vend nyelvtan

Mednarodna knjižna zbirka ZORA

Uredniki zbirke

Jožica Čeh Steger, Univerza v Mariboru, SLO
Marko Jesenšek, Univerza v Mariboru, SLO
Bernard Rajh, Univerza v Mariboru, SLO

Marc L. Greenberg, University of Kansas, USA
Alenka Jensterle Doležal, Univerzita Karlova v Praze, CZ
István Lukács, Eötvös Loránd Tudományegyetem, H
Emil Tokarz, Akademia Tehniczno-Humanistyczna, PL

Knjiga je izšla s finančno pomočjo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije in Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu. Izid knjige sta omogočila Kulturno društvo Člen 7 za avstrijsko Štajersko – Pavlova hiša/Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark – Pavelhaus in Muzej Savaria, Szombathely.

ZORA
100

AVGUST PAVEL

Prekmurska slovenska slovnica

Vend nyelvtan

Prevedla
Marija Bajzek Lukač

Uredil
Marko Jesenšek

Bielsko-Biała, Budapest, Kansas, Maribor, Praha
2013

ZORA
100

Avgust Pavel

Prekmurska slovenska slovnica
Vend nyelvtan

Izdala in založila

Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in
književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru

Za založbo
Marko Jesenšek

Recenzenta
Akad. red. prof. dr. Zinka Zorko
Red. prof. dr. Károly Gadány

Skeniranje tipkopisa
Muzej Savaria, Szombathely

Oblikovanje in grafična priprava
Grafični atelje Visočnik

Naklada
300 izvodov

Tisk
Birografika Bori

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

811.163.6'373.46(497.4Prekmurje)

PAVEL, Avgust, 1886–1946

Prekmurska slovenska slovnica = Vend nyelvtan / Avgust Pavel ; prevedla Marija Bajzek Lukač ; uredil Marko Jesenšek. – Maribor : Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2013. – (Zora ; 100)

ISBN 978-961-6656-94-8
1. Vzp. stv. nasl.
COBISS.SI-ID 75409409

Vsebina

PREKMURSKA SLOVENSKA SLOVNICA

PREDGOVOR 15

NAROD IN JEZIK. NAREČJA 17

I. GLASOSLOVJE (*GLÁSZOSZLÔVJE*) 23

I. Samoglasniki (*Szamoglászniki*) 25

Premene samoglasnikov 31

Soglasniki (*Szoglászniki*) 39

Premene soglasnikov 41

Zlog, deljenje besed (*Razzlogüvanje, locsítev*) 63

Naglas (*Naglász*) 65

Ločila (*Locsila*) 67

Kratice (*Kratice*) 71

II. OBLIKOSLOVJE (*OBLIKOSZLÔVJE*). 75

Besedne vrste, stavčni členi (*Beszédne vrszte*, *sztávkovi cslêni*) 75

Pregibanje (*Pregíbanje*) 77

(1) Samostalnik (*Szamosztálnik*) 81

Sklanjatev samostalnikov (*Szklanjátev*) 81

I. sklanjatev
Samostalniki ženskega spola z osnovo na *-a* 83

II. sklanjatev
Samostalniki ženskega spola s soglasniško osnovo (osnova na *-i*) 89

III. sklanjatev
Samostalniki moškega spola na soglasnik (*o*-jevske osnove) 97

IV. sklanjatev
Samostalniki srednjega spola na *-o/-e* 107

Sklanjatev lastnih imen 115

Pridevnik (*Pridêvnik*) 117

Stopnjevanje pridevnikov (*Sztopnjüvanje*) 133

Člen (*Cslen*, *szpôlnik*) 139

Zaimek (*Zaimek*) 141

(1) Osebni zaimki (*Oszébni zaimki*) 141

(2) Povratni osebni zaimki (*Povrátno oszebni zaimki*) 145

(3) Svojilni zaimki (*Szvojilni zaimki*) 147

Kazalni zaimki (*Kazálni zaimki*) 149

Vprašalni zaimki (*Vprasálni zaimki*) 151

Oziralni zaimki (*Ozirálni zaimki*) 153

Nedoločni zaimki (*Nedolocsni zaimki*) 155

Števnik (*Stêvnik*) 159

(1) Določni števniki 159

(2) Nedoločni števniki 169

Glagol (*Glágol*) 169

I. vrsta – glagoli brez pripone, t. i. korenski glagoli 193

II. vrsta – glagoli z medpono *-no-* 209

III. vrsta – glagoli z medpono *-e-* 213

IV. vrsta – glagoli z medpono *-i-* 219

V. vrsta – glagoli z medpono *-a-* 227

VI. vrsta – glagoli z medponama *-üva-*, *-ava-* 237

VII. vrsta – atematski glagoli 243

Prislov (*Priszlov*) 259

Predlog 265
Veznik (*Véznik*) 289
Medmet (*Medmet*) 289

III. Besedoslovje (*Beszédoszlôvje*) 289
I. Izpeljava (*Szpeláva*) 291
II. Podvojitev (*Podvojítev*) 311
III. Sestava (*Szesztáva*) 311
Pomenoslovje (*Pomênoszlôvje*) 315
Prvotni in preneseni pomen (*Prvôtni, preneszeni pomên*) 315
Sopomenke (*Szoznácsne beszéde*) 315
Enakozvočnice (*Ednákozvôcsne beszéde*) 315
Posnemovanje (*Poimenüvanje*) 317
Sprememba pomena (*Szprememba pomêna*) 317
Besedni zaklad (*Beszédni zaklád*) 317
Prevzete besede (*Szposzojenke*) 319

IV. Skladnja (*Sztávkoszlôvje*) 323
(1) Prosti stavek (*Prôszti sztávek*) 323
II. Zloženi stavek (*Zlozseni sztávek*) 347
(1) Priredni stavki (*Prirédje*) 349
(2) Podredno zloženi stavki (*Podrédje*) 353
Združevanje stavkov (*Krajsanje zlozsenih sztávkov*) 365
Vrinjeni stavek (*Vrinjeni sztávek*) 365
Veliki stavek (*Velki sztávek*) 365
Navedek (*Navêdba*) 367
Besedni red (*Beszédni red*) 369

Dodatek

Marija Bajzek Lukač

Od rokopisa do prevoda in objave Pavlove slovnice 379

Judit Pável

Zgodovina sto let starega rokopisa 395

Marc L. Greenberg

Prekmurščina med slovanskimi jeziki 401

Martina Orožen

Prekmurski knjižni jezik 413

Marko Jesenšek

Pomen Pavlove slovnice za razvoj prekmurskega knjižnega jezika 429

Urednikova pojasnila 473